

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

כי עליך חורגנו כל היום

הלכה

חזקה במילח ובשאר מצוות

פרשת לך לך תשפ"ג

שנה כ"ד – קובץ ג' [תתכ"ד]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י

מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של

מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109

ירושלים

המען למכתבים:

ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת לך לך

מי שכיבד מוהל למול את בנו כמ"פ האם רשאי הוא לכבד אחר

"וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר צוה אותו
אלקים" (כ"א ד').

כבוד ידי"נ ואהוב לבי

האברך המופלא מאוד

מורה הוראה ומרביץ תורה

הרה"ג ר' חיים דוד פריימן שליט"א

דומ"ץ העדה החרדית ירושלים

מכתבו קיבלתי זה זמן רב והנחתיו למשמרת ושוב נאבד ממני, וזה עתה מצאתיו
כמוצא שלל רב. ואם אמרו חכמים שאלת חכמים חצי תשובה, שאלתו דמר תשובה
שלימה היא.

דן כת"ר במה דמבואר בפוסקים דאם כיבד מוהל פעמיים ושלוש שוב אסור לו
לכבד אחרים והאריך למצוא היתר בזה, הנני לבאר בקצרה את הנלענ"ד בזה.

הנה מבואר בגיטין (ל' ע"א וכע"ז בב"ב קכ"ג ע"ב ובחולין קל"ב ע"ב) דיכול אדם
להלוות מעות לכהן וללוי להיות מפריש עליהם תרו"מ, ותמהו בגמ' דכיון דהמתנות
לא הגיעו לידם לא קיים מצות הנתינה ואיך יגבה מתנות אלו בחובו, ותירצו במכירי
כהונה, דכיון שהוא נותן להם כל התרו"מ שלו הו"ל כאילו כבר הגיע לידם.

ובמרדכי (שם סימן שס"ג) כתב:

"המלוה הכהן ומוקי לה בגמ' במכירי כהונה ואף על גב דלא אתא לידיה ולא
הופרשו עדיין יכול להקנותם וטעמא משום דכל מתנות כהונה חשיבא מתנה מועטת
ואסור לחזור כדאמרי' פרק הזהב. ועוד אמרי' פרק הזהב ישראל שאמר לבן לוי כור
מעשר יש לך בידי יכול לעשותו תרומה ומעשר על מקום אחר וטעמא משום דאסור

מי שכיבד מוהל למול את בנו כמ"פ האם רשאי הוא לכבד אחר

לחזור אפי' בדברים בעלמא משום דמתנה מועטת היא ומיהו אם בדיעבד חזר בו חזרה היא וכן פסק מהר"ם בנתינת מצוה דמוהל ובעל ברית".

ויש לעיין במה שכתב בשם מהר"ם לדמות מילה למכירי כהונה, האם כוונתו דהוי דומה ממש ואף אם לא כיבד כלל את פלוני למול את בנו, כיון שכבר מל את בניו הקודמים הו"ל כמי שהורגל ליתן מתנותיו לכהן וללוי וגם כאן הו"ל כאילו כיבדו ואסור לחזור בו, או שמא אין כוונתו אלא לדמות מוהל לדין מתנה מועטת דאם כיבד אותו למול את בנו אסור לחזור בו דהו"ל כמתנה מועטת, אבל כל שלא כיבדו פשוט שיכול לכבד אחרים.

ומכל דברי הבית יוסף (בסימן רס"ד) נראה בבירור שלא התייחס מהר"ם אלא למי שאכן כיבד מוהל למול את בנו ואח"כ חזר בו דהלא בהמשך דבריו כתב:

"ובהגהות אחרונות דמרדכי פרק ר"א דמילה (סי' תע"ב - תע"ג) כתוב כלשון הזה מהר"ם אומר מי שנדר לחבירו להיות בעל בריתו או למול את בנו צריך לקיים לו וכו'".

וכמה רחוק לומר דמדובר בשני פסקים שונים של מהר"ם ופשוט הדבר דזה כוונת המרדכי גם במס' גיטין, אלא שבשבת פירש את השאלה והתשובה ובגיטין הדגיש את הראיה והנימוק.

ועוד הביא הבית יוסף מש"כ מהר"ם בעצמו (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ח"ב סימן קנ"ג) שנשאל במי שהזמין מוהל למול את בנו והיה התינוק חלש ואמרו למוהל שימולו את התינוק לאחר חודש ויותר ונסע המוהל לדרכו כי סבור היה שהמילה תתעכב ואבי הבן בראותו שהמוהל הפליג לדרכו כיבד מוהל אחר ושוב חזר המוהל הראשון זמן קצר לפני המילה, ופסק שהראשון זכאי למולו ולא השני, הרי דמיירי במי שכבר כיבד את המוהל למול את בנו, אך לא עלה על דעת מהר"ם לחייב האב לכבד את אותו המוהל למול כל בניו.

וכך משמע מדברי הרמ"א שהביא פסק זה בהלכות מילה (סימן רס"ד ס"א):

"ויש לאדם לחזור ולהדר אחר מוהל ובעל ברית היותר טוב וצדיק (א"ז). ואם נתנו לאחד, אסור לחזור בו. מיהו אם חזר בו, הוי חזרה (מרדכי ס"פ כל הגט)... ואם נתנו לאחד ולא היה בעיר, ואב היה סבור שלא יהיה שם בזמן המילה ושלח אחר אחר ובתוך

מי שכיבד מוהל למול את בנו כמ"פ האם רשאי הוא לכבד אחר

כך בא הראשון, ימהלנו הראשון, דודאי לא חזר מן הראשון (ב"י בשם תשו' ר"מ ומהרי"ק שורש ע"ו).

ומכל דבריו מבואר להדיא דרך אם כבר נתנו לו למול בן זה אסור לחזור בו כנ"ל.

אלא שהגרעק"א שם הביא דבשו"ת מהרי"ק מבואר "אף דלא נתן להדיא להראשון אלא שהיה רגיל למול את בניו".

ואכן כך משמע בדברי המהרי"ק (שורש ע"ו) שכתב:

"וכתב המרדכי פרק כל הגט וז"ל המלוה מעות את הכהן ומוקי לה בגמרא במכירי כהונה דלא אתי לידיה ולא הופרשו עדיין יכול להקנות וטעמא משום דכל מתנת כהונה חשיב מתנה מועטת ואסור לחזור בו כדאמר פרק הזהב כו'. עד ומיהו אם בדיעבד חזר בו חזרה גמורה היא וכן פסק הר"ם בנתינ' מצוה דמוהל ובעל ברית עכ"ל מדמדמה נתינת מצוה דמוהל להדיא דמוקי במכירי כהונה משמע דכי היכי דאסור לחזור בו לענין תרומה ומעשר ואפילו בהיכירא בעלמא כדפי' רש"י וכמו שמוכיח הלשון הכי נמי בנתינת מצוה דמוהל אסור לחזור בו היכא שהמוהל רגיל למול בניו ואפי' מן הסתם כל שכן וכל שכן בנדון הזה ששלח יעקב לראובן מכירו שיבא למול בנו שיש לנו לומר שחפץ בראובן אם יוכל לבא ואינו שולח לשמעון כי אם באפיס' ראובן".

וראיתי בשו"ת עצי חיים (ח"ב חיו"ד סימן כ"ט) שטען בתוקף דאף המהרי"ק והגרעק"א אין כוונתם אלא כאשר כיבד האב מוהל למול את בנו ושוב חזר בו ולא עלה כלל על דעתם לומר דמשום שמל את בניו הקודמים מחוייב הוא לכבדו שוב ואסור לו למנות אחרים, ונדחק דוחק גדול בלשונם, אך האמת יורה דרכו שדעת המהרי"ק שאכן כך ההלכה אף בלא כיבד את המוהל אלא בבניו הקודמים, ויסוד הדברים דרך הבין מהרי"ק בדעת מהר"ם שבמרדכי בדמותו דין מילה לדין מכירי כהונה וס"ל דהוי דומה ממש, וכשם שבמכירי כהונה מכיון שהרגיל עצמו לתת מתנותיו לכהן זה וללוי זה הוי כמתנה מועטת ואסור לו לחזור בו כך גם במילה.

אך לפי המבואר אין זה דעת השו"ע והרמ"א שהן הם עמודי ההוראה לכל בית ישראל.

דהלא הבית יוסף הביא את דברי המרדכי בבית יוסף ולא העלה אותו על שולחנו הערוך, וידועים דברי החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סימן כ"ט) דכאשר הבית יוסף הביא

מי שכיבד מוהל למול את בנו כמ"פ האם רשאי הוא לכבד אחר

שיטה מסויימת בבית יוסף ולא כתבו בשו"ע יש בזה שלש אפשרויות: א. ראייה מזה דאין הלכה כשיטה זו ולפיכך השמיטו מן השו"ע. ב. אפשר דיש ללמוד הלכה זו מן הדומה לו בהלכה אחרת. ג. כיון דהוי מילתא דלא שכיחא השמיטו משום שראה צורך לקצר בשו"ע. ובנידון זה ברור דיש להוכיח מהשמטתו דאין הלכה כדברי מהר"ם, דהלא אין בשו"ע הלכה אחרת שבקל ניתן ללמוד ממנו הלכה זו, ואין זה דבר שאינו מצוי כלל, (ובפרט להבנת כמה מגדולי הדורות דלשיטת המהרי"ק אף בפעם אחת כבר אינו רשאי לכבד אחרים).

ומשו"כ נראה ברור דלדעת השו"ע אף אם כבר כיבד מוהל רשאי הוא לחזור בו ואין זה ענין כלל למתנה מועטת, וכ"ש שאינו מתחייב לכבד מוהל זה משום שכיבדו למול את בניו הקודמים.

והרמ"א כן פסק כשיטת מהר"ם והביאו להלכה, אך כבר ביארנו דמדבריו מוכח בעליל דאין זה אלא כאשר כיבדו בפירוש ולא משום שמסר לו למול את בניו הקודמים.

ובאמת יש לכאורה לתמוה בסברא מה ענין ברית מילה למכירי כהונה וכיצד נלמד זה מזה, והלא שונים הם מכמה טעמים ומכמה פנים:

א. במכירי כהונה מדובר בממון השבט ואין לישראל בהם אלא טובת הנאה, וכל שהורגל לתת לכהן מסויים הו"ל כאילו הבטיח מתנה מועטת דבאמת אין הבעלים נותנים את שלהם אלא הכהן שלו הוא נוטל משא"כ במילה שאין למוהל כל שמץ זכות במילת תינוק זה ואין המצוה רובצת אלא על האב, ולמה לא יוכל לכבד את מי שירצה, ודי לן אם נחדש דלאחר שכבר כיבד את המוהל אסור לו לחזור בו, אבל הבו דלא לוסף עלה אף בלא כיבדו כלל.

ב. שאני תרו"מ דאדם מפריש מפירות תדיר ובקביעות, וכיון שהרגיל לתת לכהן אחד יש כאן מעין התחייבות והבטחה, ואין זה ענין לברית דאין אדם יודע אם תלד אשתו, ואם תלד זכר, ואין אשה יולדת אלא לאחר זמן רב ולכה"פ תשעה ירחי לידה, ואין סברא להניח דכיון שכיבדו בעבר עליו לכבדו גם בעתיד.

ג. ועוד יש לתמוה בזה דהלא בדברי המרדכי מבואר שדין אחד למוהל ולבעל ברית דהיינו הסנדק, ויש לתמוה דהלא מבואר (סימן רס"ה סי"א) דאין לכבד סנדק פעמיים כמו שמצינו בקטורת שהכריזו חדשים לקטורת (תמיד פ"ה מ"ב) והטעם שלא זכה

מי שכיבד מוהל למול את בנו כמ"פ האם רשאי הוא לכבד אחר

אדם בקטורת פעמיים משום שהקטורת מעשרת כמבואר ביומא (כ"ו ע"א) וכך גם בסנדקאות, ולכאורה תימה לומר מצד אחד דאין זה ראוי לכבד אדם פעמיים, ובדיעבד אם כיבדו חייב הוא לחזור ולכבדו, ומי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום ויהא ריחו נודף יותר, (אמנם בבהגר"א [שם ס"ק מ"ו] ובנודע ביהודה [קמא יו"ד סי' פ"ו] פקפקו בדברי הרמ"א שמקורם במהרי"ל, ואכמ"ל).

ד. והנה כל דברי המהרי"ק אין להם פשר אלא לפי שיטת התוס' בב"ב (קכ"ג ע"ב ד"ה הכא) דטעם מכירי כהונה כאילו הגיע ליד הכהן משום דהוי כמתנה מועטת שאסור לחזור בו, ויש מקום לדמות מילה לתרו"מ דאף כיבוד למול הוי כמתנה מועטת, אך לדברי רש"י (גיטין ל' ע"א) דדין מכירי כהונה אינה אלא משום דשאר הכהנים והלויים אסחי דעתיהו מן התרו"מ לכאורה אין לזה טעם אלא בתרו"מ דהוי ממון השבט וכיון ששאר הכהנים אסחי דעתיהו זכה בהן כהן זה, אבל אין זה ענין כלל לברית מילה. אך לא כן כאשר כיבדו למול את בנו דהוי כמתנה מועטת ממש שייך לומר כן גם לשיטת רש"י, וכז"פ.

סוף דבר, כיון שמוכח מדברי השו"ע והרמ"א דלא סבירא להו כדברי המהרי"ק, וצע"ג בהבנת דבריו, נראה עיקר דאין הלכה כמותו, ומותר לכבד אחרים במילת בנו.

ודברי כת"ר הוטבו מאוד בעיני, אך במה שכתב דכיון דהמנהג לשלם למוהל הו"ל ככל שכיר ופועל ופשוט דגם אם שכר פועל פעמים רבות לעשות מלאכתו מותר לו שוב לשכור פועל אחר, וה"ה במוהל שבא על שכרו, לענ"ד מסתבר טפי דכיון שאין התשלום אלא שכר בטלה או מתנה בעלמא, שהרי אסור ליטול שכר על קיום מצוה כמבואר בקידושין (נ"ח ע"ב), ועיקר הענין מצוה היא, דומה הדבר למה שדנו בו כל הפוסקים הנ"ל.

עוד כתב מע"כ לחדש דרך בכהן ולוי שהם אוהביו ומכיריו נאמרה הלכה זו וכדמשמע בדברי רש"י בגיטין, אבל אם נתן תרומותיו לכהן מסויים משום שהוא היה הכהן היחיד בעיר אין דין מכירי כהונה ומותר לו ליתן לאחרים, וכך גם במילת הבן אפשר דאף אם נקבל את שיטת המהרי"ק אין זה אלא אם כיבד מוהל מסויים מתוך ידידות ואהבה ולא אם כיבדו ללא סיבה מיוחדת אלא מתוך נוחות.

וסברא זו ישרה ונכונה, וחזיא לאיצטרופי לכל המבואר לעיל.

מי שכיבד מוהל למול את בנו כמ"פ האם רשאי הוא לכבד אחר

ובמה שתמה כת"ר דאף במכירי כהונה לא מצינו אלא דכל עוד רגיל הוא לתת מתנותיו לכהן מסויים הו"ל כאילו הגיעו מתנותיו לידו כיון דשאר הכהנים אסחי דעתייהו אבל לא מצינו שהבעלים אינם רשאים להחליט לתת לכהן אחר. אין דבריו בזה נכונים. דאף שאכן כך היא לשיטת רש"י בגיטין וכמבואר לעיל, אבל מהר"ם והמרדכי השתיתו דבריהם בפירוש על הבנת התוס' בדין זה דכל דין מכירי כהונה משום דהוי כמתנה מועטת דאסור לחזור בו, באמת אסור לו לחזור בו ממה שנהג לתת לכהן זה ולתת לכהן אחר.

ומ"מ נראה למעשה דאם יש לו סיבה כלשהי להעדיף מוהל אחר, יכול לעשות כן לפי כל המבואר לעיל.

בידידות עמוקה ואהבה יתירה

אשר וייס

מי שכיבד מוהל למול את בנו כמ"פ האם רשאי הוא לכבד אחר

ב

בענין חזקה במצוות

"והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר" (שמות כ"ו

ל')

"אדם שהוא רגיל בשום מצוה כגון גלילה ואירעו אונס או עוני ונתנו הקהל המצוה לאחר, ואח"כ העשיר ורצה שיחזירו לו המצוה, אם בשעה שנתנו הקהל המצוה לשני היה סיפק ביד הראשון לתת מה שהיה נותן בכל שנה ולא חפץ בה ונתרצה הוא עם שאר הקהל לתת לאחר, איבד זכותו. אבל אם כשנתנו לשני לא היה ביד הראשון סיפק לתת מה שהיה נותן, ועתה שיש בידו רוצה לזכות במצותו ולחזור וליתן מה שהיה נותן תחלה חוזר למצותו" (שו"ע או"ח סימן קנ"ג סעיף כ"ב).

"אדם שהחזיק במצוה כגון גלילה או ס"ת וארעו אונס ונתנו הקהילות המצוה לאחר כשעבר אנסו של ראשון חוזר למצותו אבל אם נתן המצוה לאחר בלא אונס בטלה חזקתו" (הרמ"א בחשן משפט סימן קמ"ט סעיף ל"א).

הרי לן דברים כפולים ומכופלים בדעת רבינו הב"י והרמ"א דיש חזקה במצוות ומי שהחזיק במצוה אין להוציא חזקתו מידו, אא"כ מחל לאחרים וויתר על חזקתו.

ונחזי אנן במקור הלכה זו וגדרה.

א

מקור ההלכה

הנה מקור הלכה זו במרדכי ב"ב (פ"ג סימן תקל"ג):

"נשאל לר"מ על אדם שהיה רגיל בשום מצוה כגון בגלילה או בספר תורה שניה ואירעו אונס או עוני ונתנו הקהל את המצוה לאחר ואח"כ העשיר ורצה שיחזירו לו את המצוה. והשיב... אם בשעה שנתנו הקהל ס"ת השניה היה סיפק ביד שמעון לתת י"

מי שכיבד מוהל למול את בנו כמ"פ האם רשאי הוא לכבד אחר

דינרים לשנה ואעפ"כ לא חפץ בה ונתרצה עם שאר הקהל לתת אותה לייששכר, הרי איבד שמעון את זכותו... אבל אם בשעה שנתנה לייששכר לא היה סיפק ביד שמעון ועתה שיש בידו רוצה לחזור ולזכות... נראה שחזור למצותו, וכו'".

ולכאורה סתר המרדכי את דבריו בסוף מסכת מגילה (סימן תתל"ד), שם כתב "לענין יין הבדלה כל מי שיתן יותר לצדקה הרי הוא זוכה ולא שייך ירושה במצוות". הרי לן דאף מי שהחזיק בזכות לתרום נר להבדלה רשאים למכור זכות זו לאחרים ואין בזה טענת חזקה. אלא דהבית יוסף העתיק שתי הלכות אלה בחדא מחתא (או"ח סימן קנ"ג), וע"כ שאין ביניהם סתירה דאל"כ היה הב"י מותב ומפרק. וצ"ע ליישב את הנראה כסתירה.

(אך יש לעיין בזה, דבאמת לא העתיק הבית יוסף בשלחנו הערוך אלא הא דגלילה והשמיט את דברי המרדכי לגבי הבדלה ולא כתבו בשו"ע, ואפשר דאכן דברי המרדכי סותרים זה את זה, והבית יוסף הכריע כדבריו בב"ב, ואכתי צ"ע, ועיין לקמן אות ג').

והנה בתרומת הדשן (פסקים סימן קכ"ח) כתב דאין הדברים אמורים אלא במקום שרגילים למכור חזקה ומנהג המקום שהציבור מוחל ומסלק זכותו למי שקנה את החזקה, וכ"כ בשו"ת מהר"י הלוי (סימן כ"א) ופירשו כך את מש"כ המרדכי (בב"ב שם) דצריך חזקה שיש עמה טענה.

ויסוד שיטת התרומת הדשן דאין חזקה במצוה אלא בדרכי הקנין למי שקנה את המצוה מן הציבור.

אך התומים (בסימן קמ"ט ס"ק י"ט) וכן הנתיבות (שם בחידושים ס"ק ט"ז) פירשו הא דחזקה שיש עמה טענה שאין הכונה שצריך לטעון שקנה זכות זו מן הקהילה, אלא שהחזיק באופן שהציבור ידע וממילא אמרינן דשאר בני הקהילה ידעו ומחלו ולא החזיק בה באקראי באופן שאינו מתפרש כחזקה כלל.

ועיין עוד בשו"ת הרדב"ז ח"ד סימן י"א (אלף פ"ה) שחלק להדיא על תרה"ד, וכך משמע מפשטות דברי השו"ע והרמ"א בחשן משפט שם שלא כתבו דרך בתשלום ובקנין יש חזקה (ועי' דרכ"מ). ובשו"ת בתי כהונה (ח"ב בית דין סימן י') כתב שדעת רוב רבותינו שלא כשיטת התרה"ד, עי"ש.

מי שכיבד מוהל למול את בנו כמ"פ האם רשאי הוא לכבד אחר

ויש לבאר בהקדם עיון בכל שרש הלכה זו, דהנה בשו"ע או"ח (שם סעיף י"ז) איתא "מי שהיה בביתו בית כנסת ימים רבים אין הציבור רשאים לשנותו בבית אחר". ומקור הלכה זו במהרי"ק (שורש קי"ג) שהוכיח כן ממה שאמרו כע"ז בגיטין (ס' ע"ב) לגבי עירובי חצרות, ובטעם הלכה זו אמרו שם משום דרכי שלום דהיינו משום חשדא, וכ"כ המגן אברהם (בס"ק מ'). ולכאורה אין זה אלא תקנת חכמים וככל הנני דפרק הניזקין, עי"ש.

אך מדברי המרדכי נראה ברור דיש בזה גדר חזקה וזכות ולא תקנה בעלמא כהא דמסכת גיטין, והרי כתב דאם ויתר על זכותו משום שלא היה סיפק בידו ואח"כ נתעשר חוזר הוא לחזקתו כמו רוצח שגלה לעיר מקלטו דכאשר הוא חוזר במות הכהן הגדול חוזר לכל שררה שהיתה לו, ואין לדבריו פשר אא"כ בגדרי חזקה דיינינן, דאם אין כאן אלא תקנה משום חשדא, מה זה ענין להא דרוצח חוזר לשררה שהיתה לו. ועוד דמה שייך בגלילה או בנר למאור דין חשדא, והלא נחלקו רש"י ותוס' בגיטין (שם) בכל גדר חשדא, לפרש"י אם נשנה הבית שבו העירוב יחשדו את בני העיר שאין להם עירוב, ולתוס' יחשדו ששינו את מקום העירוב משום שבעה"ב שבו הניחו את העירוב מקדם נחשד בגזל, וכ"ז לא שייך כלל בשאר המצוות.

וגם ממה שכתב הרמ"א הלכה זו בסוס"י קמ"ט בחשן משפט בהלכות חזקת קרקעות משמע דמדיני חזקה הוי. ומכל זה נראה ברור דאכן נתחדשה הלכה דיש דין חזקה במצוות, וצריך ביאור ביסוד גדר מחודש זה, על מה אדניו הטבעו.

ב

ביסוד גדר חזקה במצוות

וראיתי בשו"ת אמרי אש לזקנינו גדול תלמידי החת"ס מהר"ם א"ש (אמרי אש יו"ד סימן קט"ז) שכתב דמקור הלכה זו בברייתא בתענית (כ"ח ע"א):

"למה הוצרכו לומר זמן עצי הכהנים והעם, אמרו כשעלו בני הגולה לא מצאו עצים בלשכה ועמדו אלה והתנדבו משלהם, וכך התנו נביאים שביניהם שאפילו לשכה מלאה עצים יהיו אלו מתנדבין משלהן".

הרי לן דאותן המשפחות שהתנדבו עצים למערכה זכו בכך, ותקנו הנביאים שלא לקפח חזקתם, ומכאן למדנו שיש חזקה במצוות.

מי שכיבד מוהל למול את בנו כמ"פ האם רשאי הוא לכבד אחר

והדברים חידוש דלכאורה אין כאן אלא תקנה מסויימת משום מעשה שהיה וכמו שמצינו כמה תקנות כע"ז במרחבי הש"ס, ואין כאן הלכה כללית של חזקה במצוות. ועיין בשו"ת מחנה חיים (ח"ב או"ח סימן ח') שפקפק בדברי האמרי אש מטעם אחר, דבאמת אין עצים באים משל יחיד אלא משל ציבור. ואף כשהתירו ליחיד להביא צריך למוסרו לציבור יפה יפה, וא"כ כאשר תיקנו הנביאים שאלו יכולים להביא עצים בכל שעה, לא קיפחו בתקנה זו את שאר בני ישראל, דבאמת אין היחיד יכול לנדב עצים למערכה, וא"כ אין ללמוד מכאן דמי שהחזיק במצוה זכאי להחזיק בה על חשבון זולתו, עי"ש.

אמנם אף בשו"ת מהר"ם שיק (חו"מ סימן י"ח-י"ט) כתב להביא ראיה מסוגיא זו בתענית לדין חזקה מצוות, אך לא כמהר"ם א"ש דנקט דכל מקור הלכה זו מתקנת הנביאים הנ"ל, אלא שחידש מכח תקנה זו הלכה מחודשת ומסויימת דכאשר מצוה מסויימת היתה מונחת בקרן זוית ובא אחד והחזיק בה ורוממה, זכה בה ואין להוציאה מחזקתו, והו"ל כמציל מן הנהר ומן הגייס שזכה בה, וכתב כמקור לחידוש זה הא דמסכת תענית.

ומכח חידוש זה כתב לבאר דמה שנהוג היה בקהלות ישראל חברות פרטיות של ת"ת, גמ"ח, ביקור חולים וכדומה שהיו מתנהלים ללא כל פיקוח והתערבות מצד הקהילה, וע"כ משום דהו"ל כאילו מייסדי חברות אלו זכו בהן מן ההפקר, עי"ש.

ובקהלות יעקב להגאון מסטייפלא (ב"ק סימן מ"ד אות ו') כתב דדברי מהר"ם שיק הם יסוד גדול לזכותם של ראשי ישיבות ומנהלי מוסדות, דלכאורה אין להם כל טענות חזקה לפי המבואר בבית יוסף בחו"מ שם עפ"י דברי המרדכי דצריך שיהיה חזקה זו חזקה שיש עמה טענה וכבר הבאתי לעיל מדברי התומים והנתיבות דלא צריך טענת קנין אלא טענה שעל דעת הקהל זכה בחזקתו, והרי מייסדי מוסדות אלה לא קיבלו כלל את הסכמת הקהל וא"כ במה זכו ומה שרש חזקתם, וע"כ כדברי המהר"ם שיק עי"ש.

ובער אני ולא אבין, דלכאורה פשוט דמי שייסד ישיבה או כל מוסד שהוא, הו"ל כבעלים גמורים על מוסד זה ושלו הוא, ואין לקהל ולקהילה כל תביעה וטענה עליו, דמאחר ולא נהגו שקהילות מחזיקות ישיבות בזמנינו, אין למוסדות אלה כל זיקה לקהילה, אלא בחזקת בעליהם הם באופן בלעדי, ומה כחו של מי מבני הקהילה לערער על זכותם וחזקתם של המייסדים, ואין זה דומה כלל לדברי מהר"ם שיק לגבי חברות

מי שכיבד מוהל למול את בנו כמ"פ האם רשאי הוא לכבד אחר

גמ"ח ות"ת בזמניהם שענינים אלו היו באחריות הקהילה, וברוב המקומות אכן הקהילות החזיקו חברות כאלה. כך נראה לכאורה פשוט.

והנראה ביסוד הלכה זו, דחזקה במצוות כחזקה בשררה היא ונלמדו זמ"ז. וכך משמע מדברי המרדכי שם שפסק דמי שויתר על חזקתו מתוך מצוקה כלכלית ושוב הורווח לו חוזר לחזקתו כמו שרוצח חוזר לשררה שלו לאחר צאתו מעיר מקלטו. הרי שדימה חזקה במצוות לחזקה בשררה. וכך מבואר עוד בדברי הרדב"ז (ח"ד סימן י"א, אלף פ"ה), וכך כתב גם בשו"ת גנת ורדים (יו"ד כלל ג' סימן ז').

וגם מהר"ם אש כתב בתחילת דבריו דאין חזקה במצוות אלא בהני מצוות שיש בהן כבוד וגדולה כמו בגלילה ומי שהחזיק בית כנסת בביתו וכדומה, ולא בכל מצוה. הרי דנקט דחזקה במצוה משום הכבוד שיש בהם, ואף אם לא נקבל דבריו נראה מ"מ דמחזקת שררה למדו הפוסקים גם לחזקה במצוות כנ"ל.

ובכל עיקר גדר ירושה בשררה הארכתה להלן (סימן פ"ח).

ג

בביאור דברי המרדכי

הדרינן לקמייטא דלכאורה סותר המרדכי דברי עצמו דלגבי הבדלה כתב דאין חזקה ולגבי גלילה וכדו' כתב דיש חזקה, אך מדברי הבית יוסף שהביא שתי הלכות אלה שבמרדכי בחדא מחתא נראה דאין ביניהם סתירה כלל, וצ"ב ליישב מה שנראה כסתירה בין שתי הלכות אלה שמקורן בדברי המרדכי.

ובשו"ת מחנה חיים שם כתב ליישב בשתי דרכים:

א. רק מי שהוחזק לקיים מצוה בגופו יש לו חזקה כיון דיש מעלה יתירה במי שמקיים מצוה בגופו וכמ"ש מצוה בו יותר מבשלוחו, משא"כ במי שהוחזק ליתן להבדלה וכדומה.

ב. כאשר אדם אחד הוחזק במצוה אין אחר יכול להחזיק בה במקומו, אבל אם רוצים הקהל לאפשר לכל אחד ואחד לזכות במצוה זו זכות בידם, דיבואו רבים ויעסקו במצוה ויטלו שכרם ואין אחד יכול לקפח את הרבים מלעסוק במצוה עי"ש.

מי שכיבד מוהל למול את בנו כמ"פ האם רשאי הוא לכבד אחר

והנראה עיקר בזה דאף דיש חזקה במצוות אין הדבר תלוי אלא במנהג הקהילות, ובמקום שהמנהג למכור לכל המרבה במחיר וכהא ד"ן להבדלה, פשוט שאין כל טענת חזקה, אך במקום שנהגו לקבוע מחיר קבוע למצוה וכהא דגלילה, ואחד החזיק לקנות מצוה זו יש לו חזקה ואין להעבירו.

כך נראה ברור ואין כאן כל סתירה בדברי המרדכי.

אמנם אף שיש חזקה במצוות אין בהם ירושה ולא כשררה שיש בה אף ירושה, ודו"ק בכל זה היטב.

ד

אימתי נקבעת החזקה במצוה

ובכל עיקר דין חזקה במצוות לא נתברר היטב כיצד אדם זוכה בחזקה זו.

ונראה שיש בזה שלש דרכים:

א. בפמ"ג (אשל אברהם סימן תקפ"א ס"ק ו') כתב דאם זכה ג' פעמים הוחזק.

ב. בשו"ת שאילת יעבץ (ח"ב סימן ס"ט אות ד', הובא בשע"ת סי' תקפ"א סק"ט) משמע דאף בפעם אחת זכה והוחזק במצוה זו, וכ"כ בסידור בית יעקב לפני תקיעת שופר.

ג. ומפשטות לשון השו"ע (בסימן קנ"ג סכ"ב) משמע דלא הוחזק במצוה אלא במי שהיה רגיל לקיימה ואין בזה זמן מוגדר אלא לפי מנהג המקום והזמן, אם הוחזק לקיים מצוה זו באופן שאינו מתפרש כמקרה בעלמא.

ועיין שם במשנ"ב (ס"ק קי"ב) משו"ת הרדב"ז שצריך להחזיק זמן רב באופן שנראה שהקהל הסכימה דעתו שיחזיק זה במצוה, וכך נראה עיקר.

ומ"מ נראה דיסוד הלכה זו משום דיש חזקה במצוות כשם שיש חזקה בשררה כגון רבנות וכדו'.

כי עליך הורגנו כל היום

כי עליך הורגנו כל היום

"ויאמר אלוקים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך אחריו לדורותם, זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריו המול לכם כל זכר... ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו" (י"ז ט' – כ"ד).

הברית אות היא כי כל חיינו ערוכים ושמורים לפני ד'. לא רק רוחו של היהודי עולה היא למעלה עדי שמים, אף גופו אשר בעפר יסודו כלי מוכן לעבודת האלוקים. הדרך הנימול כקרבן עולה הוא העולה לרצון לפני ד'. וכך נאמר בזוה"ק (ח"א א"צ"ג): "זכאין אינון ישראל דעבדין קרבנא דרעוא לקב"ה דמקריבין בניהו לתמניא יומין לקרבנא".

והנה, יפלא לכאורה מאד מאמר חז"ל, שהפליאו אודות מילתו של אברהם:

"בעצם היום הזה נמול אברהם... נמול אברהם א"ר אבא בר כהנא הרגיש ונצטער כדי שיכפול לו הקב"ה שכרו א"ר לוי מל אברהם אין כתיב כאן אלא נימול בדק את עצמו ומצא עצמו מהול א"ר ברכיה בההיא עיתא אקיל רבי אבא בר כהנא לרבי לוי א"ל שקרנא כזבנא את אלא הרגיש ונצטער כדי שיכפול הקב"ה שכרו" (בראשית רבה פרשה מ"ז פסקה ט').

והדברים טעונים לימוד. מה הביאו לרבי אבא בר כהנא להקל בכבודו של רבי לוי, ולא עוד אלא שלא נתקררה דעתו עד שקראו שקרנא כזבנא, כל כך למה. הן לא איבה ומחלוקת היתה ביניהם, חלילה. וכבר איתא בירושלמי (הוריות ט"ו) רב אבא בר כהנא אזיל לחד אתר אשכח רבי לוי יתיב ודרש וכו' קם רבי אבא בר כהנא ונשקיה בראשיה אמר זכיתה מימינה יקים תזכי מימרנה יתיב" (כשם שזכית לאומרה מעומד בהיותך רך בשנים כן תזכה להיות זקן וראש ישיבה ולאמרה מיושב ודורש לפני רבים - פני"מ שם) וכע"ז מצאנו בקה"ר פ"ו שנשקו ר' אבא בר כהנא ללוי על ראשו, א"כ מה טעם הקל עתה בכבודו כל כך, וזה פלא.

כי עליך הורגנו כל היום

ונראה בזה שלא מתוך סברא בעלמא חלק רבי אבא על רבי לוי, אלא מתוך ראייה והוכחה ברורה. שקרנא וכזבנא את לומר דבר שהוא נגד המוחש והנגלה לעין - לא יתכן שבקל בלא טורח וצער קיים אברהם אבינו את מצוותו בה נכרתה ברית הנצח לו ולזרעו אחריו עד עולם. כלום מהיכן שואבים בניו של אברהם עוז ותעצומות לקיים את מצוות התורה בכלל ואת מצוות המילה בפרט, חרף כל הזמנים וחרף כל המאורעות, אם לא מאבי האומה שמסר נפשו לקיים את אשר נצטווה? ועל כן "שקרנא כזבנא את" על כרחך אתה אומר שהרגיש אברהם ונצטער במילתו. מסירות נפשו של אברהם היא שהטביעה בהם בישראל כח אדיר זה לקיים מצוות התורה במסירות נפש, ומעשה אבות יצירה לבנים הוא.

"ואברהם בן תשעים ותשע שנים בהימולו את בשר ערלתו" - רק בשל כך בכוחם של ישראל למסור נפשם על המצוה, "כי עליך הורגנו כל היום".¹

וכבר כתב החת"ס בתשובותיו (יו"ד סי' רמ"ה) דמטבעו של עולם ומדרכי הרפואה מילה סכנה היא לתינוק, אלא שעין ד' אל יראיו להציל ממות נפשם ואלפי רבבות עם ישראל מלים בניהם ואין צווחה ברחובותינו לפי ששמירה יש בהשגחה פרטית על המוסרים נפשם למעלה מן הטבע.

ובנו הגדול, הוסיף על דברי אביו בשו"ת כתב סופר (יו"ד סי' קכ"א)

¹ ואכן בני ישראל לדורותיהם מסרו נפשם באופן הנשגב והנעלה ביותר על מצות מילה. שמעתי מחסיד אחד על מוהל שהיה מכתת רגליו מעיר לעיר ומפר לכפר בערבות רוסיה תחת שלטון מלכות הרשעה של הקומוניסטים כדי להכניס ילדי ישראל בבריתו של אברהם אבינו. ובהגיעו פעם אחת לברית של תינוק שכבר היה כבן ג' ירחים וטרם נימול, הרגיש מיד שאם התינוק מתוחה מאד, על גבול טירוף הדעת. וכאשר אך גמר את המציצה עוד בטרם הספיק לחבוש את פצעי הרך הנימול, חטפה האם מידיו את בנה והמטירה עליו נשיקות וחיבוקים כאלו נטרפו דעתה עליה. כאשר נרגעו הרוחות התנצלה והסבירה שכאשר נולד בנה נשבעה שבועה לד' לא לחבקו ולא לנשקו עד אשר יכנס בבריתו של א"א וכל זאת למען לא תכשל ותתעצל במצוה זו מחמת המציק... מי כעמך ישראל... כי עליך הורגנו כל היום.

ובספר יומן גיטו קובנה מסופר על תינוק יהודי שנולד בגיטו ונתקבצו עשרה מישראל במחתרת לערוך לו ברית מילה וכאשר נגמרו ההכנות הגיע שליח בבהילות וסיפר בחרדה גדולה שהגרמנים ימ"ש עורכים חיפוש בשכונה לחפש יהודים לטרף, כולם אצו רצו להסתיר כל זכר לברית המילה, אך האם בשלה, ובתוקף דרשה להזדרז במילת בנה, אם נגזר עלינו למות על קידוש השם, רצוני שבני הרך ימות וחותם אות ברית קודש על בשרו... כי עליך הורגנו כל היום.

כי עליך הורגנו כל היום

שבמצוות מילה מצוה בו יותר מבשלוחו יותר מבשאר מצוות משום שעל מצוות מילה נאמר כי עליך הורגנו כל היום ואמרו חכמים שהמל את בנו כאילו הקריב קרבן וזרק דמו על המזבח, וכשעושה בעצמו צריך לכבוש רחמיו, ולעשות כנגד טבעו, יותר משעושה על ידי שליח. ועל פי זה מבאר את הפסוק "וימל אברהם את יצחק בנו כאשר ציוה אותו אלוקים" - כמו שאלוקים ציוה את אברהם על המילה בכבודו ובעצמו, ולא על ידי מלאך ושליח, כן קיים אברהם את המצוה בעצמו ולא על ידי שליח.

הנה אמרו בשבת (ק"ל ע"א) כל מצוה שמסרו נפשם עליה כגון מילה... ושוב אמרו כל מצוה שעשו אותה בשמחה, ולכאורה זה תרתי דסתרי דמצוה שדורשת מסי"נ מ"מ מקיימין אותה בשמחה, אין זה אלא בכחו של אותו זקן א"א שמסר נפשו ונצטער במצות מילה.

ובמסכת עבודה זרה (כ"ז) אמרו: "וכי היכן מצינו מילה מן התורה לשמה, אלא מל והולך עד שתצא נשמתו". וצריך ביאור מה כוונת הגמרא "מל והולך עד שתצא נשמתו". ונראה שכך פירוש כוונתם. לפי שעיקר מעשה המילה הוא החפץ והתשוקה למסור נפשו אליו יתברך עד שיהיה כולו כליל קודש לד' ולכן מל והולך עד שתצא נפשו - מל והולך עד שתהא מילתו בכונת מסירות נפש שתצא נפשו בכיסופין לאלוקיה. (אמנם בירושלמי שבת פ"ז וכן ביבמות מ"ה ע"א איתא "מל והולך לשם הר גריזים עד שתצא נשמתו" הרי דאכותי המוהל קאי, ודו"ק).

והנה הטור בהלכות מילה סי' רס"ד פסק דאע"פ שבכל מלין אפילו בצור ובזכוכית ובכל דבר הכורת, מצוה מן המובחר למול בברזל, בין בסכין בין במספרים. ומוסיף "ונהגו ישראל למול בסכין". ולא פירש טעמו של דבר, למה מצוה מן המובחר בברזל, ומה טעם נהגו דוקא בסכין.

והנה נתבאר כי בדרך הטבע מצות המילה סכנה היא ויש בה מסירות נפש ולזאת אפשר כי מבקש כל איש ישראל להראות כי הוא מקיים מצותו זאת במסירות נפש, ובהלכות שבת (סי' שכ"ח ס"ז) שנינו דמכת ברזל חולי שיש בו סכנה הוא ומשום כך מצוה מן המובחר למול בכלי ברזל דוקא לקיים "כי עליך הורגנו כל היום".

כי עליך הורגנו כל היום

וכבר הורנו המהר"ל בדרשה לשבת שובה, שמספר שבע כולל כל העניינים הטבעיים, ובחינת השמיני היא בחינה שלמעלה מן הטבע. ומשום כך מילה בשמיני שהיא למעלה מן הטבע וכשמל היהודי את בנו נוהג עימו הקב"ה אף הוא במידה כנגד מידה למעלה מן הטבע. הוא שרמז בעל הטורים (דברים ל' י"א) "מי יעלה לנו השמימה" ראשי תיבות מילה וסופי תיבות שם הויה - שעל ידי המילה עולים ישראל השמימה למעלה מן השמש, בהנהגת שם הויה שהוא הנהגה שלמעלה מן הטבע.

וכך מצינו במדרש:

"כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה (ירמ' ל"ג כ"ה). זש"ה הבט לברית כי מלאו מחשבי ארץ נאות חמס (תהלים ע"ד כ'). הבט לברית אעפ"י שאין לישראל מעשים טובים הקדוש ברוך הוא גואלן בזכות המילה. הבט לברית כשהיו ישראל במצרים היו משתחוים לע"ז שנאמר ואומר [אליהם] איש שקוצי עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל תטמאו (יחזקאל כ' ז') ולא גאלן אלא בזכות מילה שנאמר וגם אני שמעתי את נאקת וגו' [ואזכור את בריתי] (שמות ו' ה') וכתוב וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו (שם ב' כ"ד) יצאו ממצרים ובאו לים והיו ממרים שנאמר וימרו על ים בים סוף וגו' (תהלים ק"ו ז') וביקש הים לחונקן שנאמר והמים להם חומה (שמות י"ד כ"ב) שנתמלא עליהם חימה ובקשו לחונקן כיון שהגיעו המים לבגדיהם תלו בגדיהם מן המים כיון שראה המים את המילה ברח שנאמר הים ראה וינס וגו' (תהלים קי"ד ג') ומה ראה הים מילה וברח ולא נקרע אלא בזכות מילה שנאמר לגזור ים סוף לגזרים (שם קל"ו י"ג). באו למדבר ובטלו את המילה ארבעים שנה שנאמר כי מולים היו כל העם היוצאים וגו' כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר וגו' ואת בניהם הקים וגו' (יהושע ה' ה'-ז') כל ישראל בטלו את המילה ארבעים שנה חוץ משבטו של לוי שהן היו מולים את בניהם שנאמר ובריתך ינצורו (דברים ל"ג ט') זה ברית מילה באו ישראל לעבור

כי עליך הורגנו כל היום

בירדן והיו ערלים ושבטו של לוי מהולין והיו סובלין את הארון ובקשו מי הירדן לחנוק את ישראל מפני שהיו ערלים מיד עשה להן הקב"ה נסים באותה שעה כינס הקדוש ברוך הוא ששים ריבוא בין שני בדי ארון אצל הלויים כדי שיראו מי הירדן מילה ויברחו שנאמר הירדן יסב לאחור" (מדרש אגדת בראשית פרק י"ז).

אע"פ שאין לישראל מעשים טובים הקב"ה גואלם בזכות המילה.

ויתקיים בנו במהרה תפילת הפייטן ביוצר לברי"מ:

"הן גאלת אל בדמי שירים כל בית יהודה ושארית אפרים הנידחים בארץ מצרים... שלח מבור אסירים בדם ברית חתומים עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים כי ארכו לו שם הימים".

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

